

Verlossing uit gebondenheid

VANDAAG organiseert de Leidse universiteit een studiedag over de geschiedenis en de actuele situatie van de Hindostanen. Bij deze gelegenheid verschijnt ook *Hindostaanse vrouwen - De geschiedenis van zes generaties* van Bea Lalmahomed, een in meer dan één opzicht uitzonderlijk boek.

Het is dat in de eerste plaats door het onderwerp. Zoals de titel aangeeft gaat het om een minderheid binnen een minderheid; geen van beide heeft tot nu toe veel aandacht gekregen. Vrouwengeschiedenis als onderdeel van de geschiedenis van een etnische minderheid: kan dat wel goed gaan of staat ons bij voorbaat een huilerige klaagzang in het kwadraat te wachten over schandalige discriminatie en schandelijke uithuizing?

Uitzonderlijk is het boek ook door de inhoud van het verhaal. Dat begint in 1873. Dan vertrekken op de kop af 556 Hindostaanse vrouwen uit Brits-Indië in gezelschap van zo'n vijftienhonderd mannen en vierhonderd kinderen naar de Nederlandse kolonie Suriname. Daar was elf jaar eerder de slavernij eindelijk afgeschaft. Geronseld Hindostaans werkvolk moest voor de slaven in de plaats treden.

Tot en met 1916 hield de toestroom aan. Van de 35 duizend contractarbeiders keerde minder dan eenderde terug naar het land van herkomst. Maar in de jaren zestig kwam in de kring van de achterblijvers en hun nazaten opnieuw een bevolkingstrek op gang. Na de onafhankelijkheid van Suriname in 1975 steeg deze tot massale omvang. Ongeveer 85 duizend Surinaamse Hindostanen hebben hun tweede vaderland voorgoed verlaten. Zij zijn in Nederland.

Wat betekent het voor een bevolkingsgroep, afkomstig uit de cultuur van een traditionele Zuidaziatische boersamenleving, als ze zich in een eeuw tijds door op z'n best maar half begrepen krachten liefst twee keer ziet voortgestuwd naar een onbekende en telkens totaal verschillende natuurlijke en maatschappelijke omgeving? Wat betekent het voor de vrouwen in zo'n groep? En wat betekent het voor hun nieuwe vaderland?

Een verhaal van ontworteling en ellende ligt voor de hand. De aanhef van het boek schijnt dat ook aan te kondigen. Daar is een vrouw uit de jongste generatie aan het woord. Ze kan niet zeggen een Nederlandse te zijn. Ze is ook niet, zoals haar moeder, een Surinaamse Hindostaan of zoals haar verre grootmoeder een Hindostaanse. Op de keper beschouwd, zegt ze, ben ik een Nederlandse Hindostaan. En wat is dat nou toch voor een raar beestje?

Het boek is vooral uitzonderlijk door de manier waarop Lalmahomed haar verhaal vertelt en de wijze waarop zij, kennelijk gepokt en gemazeld als cultureel-anthropologe, haar onderzoek heeft opgezet. Dat is rechttoe, rechtaan ge-

Dienst in een Hindoetempel in Lelystad.

FOTO GILIS DUBBELMAN - DE VOLKSKRANT

beurd, zonder franje of opsmuk, nuchter, precies, zonder dramatische opklopperij of vooringenomenheid.

Het is, kortom, een prachtig boek. Het is dat vooral doordat Lalmahomed zich heeft beperkt tot het geven van informatie. Het is haar niet te doen om het opdringen van haar eigen mening. Ze probeert vooral aan de hand van fragmenten uit door haar afgenomen interviews te laten zien hoe de geschiedenis is verlopen en wat daarvan de achtergronden en drijvende krachten zijn geweest.

Daaruit lijkt zich een bepaalde ontwikkelingslijn af te tekenen, die misschien toch meer haar — tamelijk optimistische — kijk op zaken weerspiegelt dan de barre historische werkelijkheid wettigt. Die lijn komt erop neer dat de Hindostaanse vrouw in toenemende mate in staat is geweest zich te bevrijden van haar onderdrukte en minderwaardige status. Traditionele gebondenheid maakte plaats voor vrijheid en individuele zelfontplooiing.

Daar begon eigenlijk al onmiddellijk bij aankomst in Suriname. Omdat Hindostaanse vrouwen er kwantitatief verre in de minderheid waren ten opzichte van de mannen, waren zij al om te beginnen meer waard dan de mannen. Dat gaf hun een zekere macht die zij thuis niet hadden. Hun emigratie was een radicaal middel om aan de knellende banden, normen en voorschriften van het Hindostaanse platteland met zijn kastensysteem te ontkomen.

Het neemt niet weg dat de culturele erfenis zich maar moeilijk liet wegvagen. Zo bleef de jonge gehuwde vrouw in Suriname blootgesteld aan de dwingelandij van haar schoonmoeder. Pas in Nederland zou dat schrikbewind bezwijken. Binnen het familiesysteem, de arbeidsverhoudingen, de opvoeding, de religie, het huwelijk en seksualiteit, onderwijs en taal bleef het verleden tel-

kens opnieuw zijn actualiteit bewijzen, zij het op verschillende manieren en met wisselende kracht.

Dit had ook te maken met de verscheidenheid in de Hindostaanse gemeenschap zelf. Het hindoeïsme en zijn veranderingen gaven een andere kleur aan het vrouwelijke bestaan dan de islam; Paramaribo en zijn stedelijke omgeving vertoonden andere leef- en werkpatronen dan het platteland.

Maar de lijn is toch duidelijk. De vijfde en zesde generatie na het vertrek uit Brits-Indië heeft in Nederland de definitieve stap tot haar verlossing uit ondergeschiktheid en gebondenheid gezet. Dat ging niet zonder conflicten en spanningen. De sociale harmonie van weleer is verloren gegaan, maar die was ten dele schijn en ging in elk geval ten koste van de vrouw als individu. Wie het allemaal leest, ontkomt er niet aan te denken: het had allemaal zo veel slechter kunnen gaan.

Wat betekent dit allemaal voor eigentijds Nederland? Lalmahomed stelt de vraag niet en geeft er dus ook geen antwoord op. Maar dat antwoord ligt wel besloten in de dikwijls ontroerende interview-verslagen waarmee zij haar historisch verhaal besluit en waarin zij als het ware de door haar bekeken generaties aan het woord laat.

De levenskracht en levensvreugde die eruit spreken en die zich door geen onzekerheid of tegenspoed laten onderdrukken, zijn indrukwekkend. Nederland zou trots en blij moeten zijn met dat rare beestje dat zich Nederlandse Hindostaan noemt.

P.W. KLEIN

Bea Lalmahomed: Hindostaanse vrouwen - De geschiedenis van zes generaties.

Jan van Arkel, / 25,-
ISBN 90 6224 281 2.

HINDOSTAANSE VROUWEN De geschiedenis van zes generaties

بیلا

VRIJHEID LEREN

In 1873 stappen de eerste Hindostaanse vrouwen en mannen in India aan boord om hun geluk te gaan beproeven in Suriname. De slavernij is afgeschaft en de plantagehouders halen kontrak-arbeiders van overzee. In de ontdekkende Nederlandse kolonie proberen de Hindostanen te overleven - los van het eeuwenoude kasteelwezen en zonder de bescherming van de traditionele familieverbanden. Toch weten zij zich een goede positie te verwerven in het nieuwe vaderland. Een eeuw later migreert hun nageslacht voor de tweede keer. Nu naar het moderne Nederland. Opnieuw ondergaan de Hindostanen een kultuurschok. Maar het suikerverhaal lijkt zich te herhalen. Hindostaanse Nederlanders beginnen hun plek te vinden.

In het boek 'Hindostaanse vrouwen. De geschiedenis van zes generaties' is de schrijver gericht op de zes generaties vrouwen die de overgang van India, via Suriname, naar Nederland hebben gemaakt. Beela Lalmahomed heeft haar maatschappelijke emancipatie van binnen uit beschreven. Zij laat zien hoe de vrouwen, elk binnen haar generatie, gevochten hebben voor een grotere vrijheid, zonder de gebondenheid aan de gemeenschap daarbij op te geven. De schrijver wijpt op een aantal grote lijnen waarop deze strijd gevoerd werd: van een aparte onvrouwenwereld (de vrouw als opvoeder en huisvrouw) naar een gemengde omgeving van ondergeschiktheid naar emancipatie; van de groot familie en de macht van de schoonmoeder naar het kerngezin waar de schoondochters het meer en meer voor het zeggen hebben; van gebondenheid en miskenning naar vrijheid. Soms gaan de ontwikkelingen zo snel dat de vrouwen het maar nauwelijks kunnen bijhouden.

'Mijn man verbaast me heel erg. Als ik in Suriname tegen hem zei: 'Haal ik de was even voor me binnen', dan zei hij botweg 'nee', want stel je voor dat de bunen eens zouden zien dat hij het wasgoed binnen haalde. Ik weet nog dat het me ergs veel moeite kostte om een haan te pakken die op het erf rondliep. Van mijn schoonoeders moest ik dat beest slaan en slaarmaken. Ik vroeg mijn man of hij het voor me wilde doen. Waar je wat hij zei: 'Na ka di na pe ede' (ie heet stroomt in je hoofd). Maar in Nederland slaat hij die kip niet, alleen mijnheer kookt hem ook nog voortdurend. Ik heb hem. Zo drastisch is hij veranderd.'

Pas met de zesde generatie, merkt de schrijfter op, 'is het gevecht om vrijheid in alle levensgebieden: de normen in de omringende Nederlandse samenleving hebben de verhoudingen aan het schuiven gebracht en met name de meer geïntegreerde meisjes confronteren hun ouders met een andere gevoels- en denkwereld. Het is een diepere strijd die deze meisjes voeren'. Precies voor die zesde generatie Hindostaanse ouders zet de lijn de door hun geschiedenis loopt zich door aan een veel hogere vrijheid. Ook in hun opvoedingstijl is het kind centraal komen te staan dan ooit. En dat zal aanleiding geven tot conflicten rond zaken als seksualiteit en huwelijks. Het aantal gemengde huwelijken zal langzaam toenemen, de opvoedingsmethoden zullen met anders kunnen dan vlier worden het geloof zal een strijdpunt blijven. Bij uitslag, worden Toch ziet Beela Lalmahomed, dit niet negatief. 'Praten wordt het toewerk. Beide partijen zullen meer open staan voor elkaar denken en handelen. Van beide kanten zal er meer waardering komen voor gemiddelde beslissingen. Op school leren zij dat over een onheuse behandeling door de leerkrachten kan worden gescouwd en dat onschuld wordt erkend. Dat leidt ertoe dat men zich ook, thuis, in het koninkrijk met de ouders zo gaat gedragen. Terzelfdertijd zullen de ouders van hun kinderen blijven eisen dat deze hun tegemoetkomen... De vrijheid zal langzamen van geleidelijkheid verlopen. Leren in dit boek, heb ik dat geleerd: hoe vrijheid en ruimte voor jezelf gewonnen wordt langs lijnen van geleidelijkheid. De portretten van vrouwen uit de verschillende generaties, waarmee het boek wordt afgesloten, zijn daarvan een ontroerende illustratie. Maar ze zijn ook meer: ze staan op zichzelf als levenswijzen, getuigenissen van stijfbare vrouwen en van de kracht tot verandering in haar de geschiedenis maakt.

Arnette Laurysen

BEELA LALMAHOMED
Hindostaanse vrouwen. De geschiedenis van zes generaties.
Uitgeverij Van Akele, Utrecht, 1992.

Vrouwen-emancipatie centraal thema op studiedag Hindostanen

‘De vrouw is het cement van de Hindostaanse gemeenschap’

Stevig in de Nederlandse maatschappij geïntegreerde Hindostaanse meisjes brengen hun ouders vaak tot wanhoop. De zesde generatie meisjes, van twintig jaar en jonger, probeert zich te onttrekken aan alle leefregels die de Hindostaanse religie de van oorsprong patriarchale gemeenschap voorschrijft. Deze problematiek staat centraal in het nieuwe boek van de Hindostaanse onderzoekster Bea Lalmahomed en was het thema van de studiedag ‘Hindostanen, heden en verleden’, die afgelopen zaterdag in Leiden plaatsvond.

Edith Faber

Hindostaanse vrouwen dienen zich te onderwerpen aan hun man, moeten bescheidenheid en kuisheid in acht nemen – zij mogen slechts één keer trouwen, ook al worden zij weduwe – sex voor het huwelijk is een doodzonde, en de bemoeienis met het huishouden dient hun enige levensdoel te zijn. Bij ongehoorzaamheid kan de Hindostaanse vrouw rekenen op een flink pak slaag van ouders of echtgenoot. Traditionele leefregels en de religie schrijven dit voor. Maar jonge Hindostaanse meiden hier, die net als hun Nederlandse vriendinnen bij voorbeeld ‘verkooring’ willen, pikken het niet meer als hun vader dat verbuurt omdat dat ‘niet mag van het geloof’.

Integratie

De positie van Hindostaanse vrouwen in Nederland en het belang van hun emancipatie voor de integratie van Hindostanen in de Nederlandse samenleving, was het centrale thema van de studiedag die afgelopen zaterdag door het coördinaat Minderhedenstudies werd georganiseerd. De belangstelling voor de dag was, vooral vanuit de Hindostaanse gemeenschap, enorm groot. Zaal 011 in het LAK zat niet alleen vol maar ook de participatie was groot, met name bij het afsluitende forum. In tegenstelling tot veel studiedagen en congressen was het er opvallend gezellig. Normaal staan half-slapende deelnemers voor een aangestemd een bakje koffie te leu-

Bea Lalmahomed

ten terwijl het afgelopen zaterdag leek of het om een familieruïne ging. De studiedag, waar het eerste exemplaar van Bea Lalmahomed's boek *Hindostaanse vrouwen: de geschiedenis van zes generaties* aan de Surinaamse ambassadeur ir. C. Ramkisor werd uitgereikt, had net als Lalmahomed's boek een dubbel doel. Naast verdieping van de kennis van de Hindostaanse minderheid in Nederland op wetenschappelijk

gebied, werd ook de vrouwenemancipatie en daarmee de integratie van Hindostanen in Nederland ter discussie gesteld. Wat met veel vuur gebeurde. Nadat prof. dr. J. Adhin, hoogleraar aan de universiteit van Suriname, de vrouw het ‘cement van de Hindostaanse gemeenschap’ had genoemd, riep Lalmahomed

op emancipatie niet tegen te houden. ‘Mensen: om te slagen als migrant in de samenleving, moet je emanciperen,’ Lalmahomed beschrijft in haar boek de geleidelijke emancipatie van de Hindostaanse vrouw. De onderwijspedagoge, sociaal werkster en onderzoekster bij het Centrum voor Onderzoek naar Maatschappelijke Tegenstellingen van de Leidse universiteit, interviewde vijftientig vrouwen uit vijf generaties Hin-

destanen. Naast de feitelijke geschiedenis van de Nederlands-Hindostaanse migranten – een groep die in één eeuw twee maal emigreerde en dus twee cultureel schokken onderging – vertelt Lalmahomed, zelf Hindostaanse, hun ontwikkeling van binnenuit.

In 1873 emigreerde een grote groep Hindostanen uit onvrede van Brits-Indië naar Suriname. In dit land houdt de sociaal en geografisch geïsoleerde maatschappij sterk vast aan geloof en traditie. De door Lalmahomed geïnterviewde vrouwen vertellen dat hun sociale onderwerping ondanks het aanscherpen van de leefregels verminderde. Door het tekort aan vrouwen, de verhouding vrouw-man was één op twee, nam hun belang toe. Na de onafhankelijkheid van Suriname trokken veel Hindostanen naar Nederland in verband met de betere voorzieningen. De vrouwenemancipatie zou hier voortgaan.

Moeder

In de forumdiscussie vroeg men zich af of de Hindostaanse cultuur niet haar identiteit, waar de sociale onderwerping van de vrouw onderdeel van is, verliest als de vrouw emancipeert. Aan de heftige en verdeelde reacties uit het publiek – ‘de gemeenschap vindt mij een heet!’ – bleek dat deze vraag niet eenvoudig te beantwoorden is. Adhin: ‘Als de gemeenschap geen antwoord heeft op dit soort uitdagingen, valt ze uit elkaar. Er moet dus een Hindostaans antwoord komen.’ Het toenemende aantal echtscheidingen en de afnemende geloofsbelijdenissen binnen de Hindostaanse gemeenschap onderstrepen de noodzaak daarvan.

De zelf in Suriname af emigrerende geëmancipeerde moeder staat tussen de vaak nog strenge vader, die vasthoudt aan zijn patriarchale gezag, en de ‘losbandige’ dochter die zich aanpast aan de Nederlandse leefwijzen. Door de bemiddelende positie van de moeder, die zelf ook voordelen ondervindt van de emancipatie, kan zo’n Hindostaans antwoord op de uitdaging worden gevonden. Dit proces is al gaande. De vrijere Hindostaanse meisjes zijn beter geïntegreerd geraakt in de Nederlandse samenleving, terwijl de verbintenis met de traditionele gemeenschap toch is gebleven. Voor vaders en moeders blijft het dikken als een ‘brutale’ dochter het waagt met een partner van een ander geloof of zelfs met een Nederlandse jongen op de proppen te komen. Maar, vertellen de vrouwen uit Lalmahomed's boek, dat wordt steeds vaker geaccepteerd.

igratie van Hindostaanse en Marokkaanse vrouwen

Reizen zonder bagage

Esia van der Heiden

"Op karren gingen mijn grootouders met hun kinderen naar een huwelijk. Onderweg raakten zij aan de praat met arakies (werkers). 'Waar gaan jullie naar toe?' vroegen zij aan mijn grootouders. 'Naar kar' (naar het huwelijk), zeiden ze. Oh, ga maar niet naar het huwelijk, ga maar met ons mee en kom een kijkje nemen in de zelfboot, je kent al die mooie verhalen wel. De arakies, die heel goed en overtuigd overkwamen, wisten hen dat over te halen. En zo gingen zij die dag niet terug naar Berakly-Schajapara, waar zij woonden, maar trokken zij naar Calcutta. Op 26 februari 1873 vertrokken zij met het zelfschip Lalla Rookh (nu nog vaart) naar Suriname."

Nog maar 120 jaar geleden begon voor vijf zelfschepen de overtocht van Hindostan in voornamelijk Brits-Indië naar Suriname. Van de 1500 mannen, 356 vrouwen en 390 kinderen aan boord hoorden de meeste, die dagen voor het aant van hun leven van dat land aan de andere kant van de oceaan. De Nederlanders koloniseerden de kust van hun leven van dat land aan de andere kant van de oceaan. De Nederlanders koloniseerden de kust van hun leven van dat land aan de andere kant van de oceaan. De Nederlanders koloniseerden de kust van hun leven van dat land aan de andere kant van de oceaan.

Vrouwenhandel
De witte vrouwen die vijf-witig emigranten van Azië naar Zuid-Amerika hadden daar uiteenlopende motieven voor, variërend van twisten met tiranische schoonmoeders, een buitenspelende geliefde, tot het ultraklein 'jonge' vaderschap. Deze vrouwen verschilden slechts een nieuw leven te kunnen beginnen los van het belemmerende kastentel in hun geboorteland. Slechts een kwart van alle vrouwen kwam met hun man mee.

De meeste vrouwen die de stap van Hindostan naar Suriname zetten waren echter geïmigreerd voor het zware werk op de plantages. De vrouwen maakten, hiervoor gebruik van legio truiken, die vaak naarkwamen op regelrechte kidnappings van vrouwen. Die maakten daardoor de overstoot terwijl hun kinderen in Suriname bleef de uitroffing groot. Toch kon slechts een derde deel van de totale 35.000 mensen die tot 1916 gekontrakteerd werden voor een (gratis) terugtocht naar Noord-Indië. Relatief was het aantal vrouwen dat terugkeerde lager dan het percentage dat de koloniale blanke vrouwen. Ondanks de sociale uitroffing bood het leven, dat door velen van hun emigranten werd als een bel, na de vijfjarige periode van kontraktarbeid op de plantages economische perspectieven die vrouwen tot een permanent verblijf deden besluiten.

Hindostaanse vrouwen woonden in Suriname steeds meer terrein, wat nog eens versterkt werd door het grote tekort aan

vrouwen. Vrouwen leverden vaak een belangrijke bijdrage aan het economische functioneren van het gezin, waardoor zij respect afwongen en aan lof werd gewonnen. Door het loslaten van de bestaande sociale structuren, zoals het kastensysteem en de patriarchale 'joint family', konden zij naar een onafhankelijke positie groeien dan in India mogelijk was geweest. Met het zelfstandig worden van de Hindostaanse gemeenschap in Suriname werden echter ook de patriarchale verhoudingen weer versterkt.

Religie
Religie, tijdens de migratieperiode van 1873 tot en met 1916 het lofwaard, blijft als een rode draad door het leven van de Hindostaanse gemeenschap lopen. De meeste opmerkingen antwoorden bij aankomst in Suriname dat zij hindoes waren. De groep van de hindostaanse religie op het leven is sterk gebonden, om wettelijk te behouden de gewoontes en de ervaringen van sociale uitroffing. Tot en met de vierde generatie vrouwen, nu tussen de 40 en 60 jaar, werden bijvoorbeeld de huwelijken geëerthoud. Pas met de generatie die na 20 tot 40 jaar is leeft het huwelijk uit liefde zijn intrinsieke waarde en neemt het aantal echtscheidingen behoudend toe. Onderscheid doordat vrouwen kiezen voor onafhankelijkheid in plaats van aanpassing.

Ben Lahamoud probeert te analyseren wat de gevolgen van de migratie voor vrouwen zijn. Aan de ene kant is sprake van een extra stimulans tot onafhankelijkheid, doordat in het nieuwe land de bestaande tradities minder groep op de gemeenschap hebben. Maar aan de andere kant gaat de sterke

groep van de religie veranderingen lopen. Zij onderzoekt de veranderingen die plaatsvonden van generatie op generatie, maar laat jammergenoeg de rol van maatschappelijke factoren onderbelicht.

Maatschappelijke factoren

In Marokkaanse vrouwen in Nederland gaan Khadija Arbi en Esia Rajmiers op een meer politieke wijze in op hoe de maatschappij het de gemiddelde vrouwen moeilijk maakt om onafhankelijk te leven te leiden. Zij beschrijven hoe zelfstandig Marokkaanse vrouwen worden die alleen echtscheidingen zijn in Marokko als hun man naar Nederland is vertrokken. Door de afhankelijkheid van de man moeten zij wel functioneren in het opmerken leven en zaken regelen die anders vanzelfsprekend door hem waren gedaan. De gezinsorganisatie in Nederland loopt daarna vaak uit op een machtsstrijd tussen man en vrouw, waarbij de geïsoleerde onafhankelijke positie van de vrouwen ertoe bijdraagt dat zij dat gewicht niet makkelijk kunnen winnen. "Ik vind dat ze zich hier zwakker zijn gaan opstellen en hun bagage zijn vergeten. Het is niet of ze niet zonder bagage, de Marokkaanse vrouw bij de douane, daar is haar bagage van haar afgenomen. (...) Dan praat ik over de gewoontes, normale Marokkaanse vrouw, een vrouw die uit het Eij-gebied komt of uit een dorp of van het platteland. Bij je, dat is toch een vrouw die duidelijk heel wat bagage had."

Marokkaanse vrouwen zijn weinig opgeschoten met hun emigratie naar Nederland. "Als ik het vergelijk met de ontwikkelingen in Marokko, dan denk ik dat de emancipatie

Hardcore functioneren vrouwen onder hun eigen vlag, kunnen natuurlijk werk vinden en kunnen moeilijker oplossen tegen het traditionele voorbeeld dat in hun eigen gemeenschap bestaat. De werkloosheid van Marokkaanse vrouwen is de hoogte van alle groepen die in Nederland een lot arbeidsmarktdeelname en het komt erop neer dat alleen in de schoonmaaksector werk is te vinden.

Mudawana

De Nederlandse wetgeving stimuleert maatschappelijke emancipatie van Marokkaanse vrouwen en mannen door het arbeidsrechtelijke voorbeeld. Een vrouw die door gezinsorganisatie naar Nederland komt heeft pas na drie jaar huwelijk, waarvan ten minste één in Nederland, recht op een zelfstandige verblijfskaart. Hierdoor wordt de maatschappelijke tussen man en vrouw in een relatie versterkt. Bovendien bevordert deze regeling het bestaande voorbeeld dat Marokkaanse vrouwen afhankelijk zijn van hun man. Voor Marokkaanse vrouwen blijft van door deze wetgeving ligger in hun huwelijk dan zij willen, uit angst dat de omgeving zal denken dat ze alleen voor de papieren zijn getrouwd.

Ook de 1990-maatsregel treft veel migranten-mannen direct. Hun arbeidsmarktpositie is althans een voorwaarde voor de enige manier om aan de korting op het gezinsinkomen te ontsnappen. Relatieve behoud Marokkaanse vrouwen met voorwaarde gezinsinkomen van het nieuwe voorbeeld van de Nederlandse regering om een bilateraal akkoord met Marokko af te sluiten met betrekking tot het personeel en familierecht, de zogenaamde Mudawana. In Marokko zullen vrouwen en mannen zich samen met juristen en menschenrechtenorganisaties al jaren in voor verandering van deze wetgeving, die zij als fundamenteel beschouwen. Het recht in Marokko is gebaseerd op islamitische wetgeving en kent tal van bepalingen ten aanzien van kindhuwelijken, versterkt door de man en recht op polygamie, die ongetrouwd zijn voor vrouwen. Vrouwen die hier geschieden zijn voor de Nederlanders wel onafhankelijk verlopen dat hun echtscheiding niet erkend wordt door de Marokkaanse wet. Zonder medewerking van hun echtgenoot blijven ze voor de Marokkaanse wet getrouwd. Zij kunnen daarna moeilijk terug naar Marokko, omdat ze geen eigen paspoort krijgen en in Marokko het risico lopen opgepakt te worden wegens overtocht. Op dit moment brengt een bilateraal verdrag zeker met zich mee dat kritiek uit de Mudawana ook van toepassing zullen worden in Nederland, waardoor de positie van Marokkaanse vrouwen opnieuw niet versterkt maar verzwakt wordt.

Ben Lahamoud, Hindostaanse vrouw. De geschiedenis van een generatie. Jan van Arkel, Utrecht 1992, f. 25.
Khadija Arbi en Esia Rajmiers, Marokkaanse vrouwen in Nederland. Stichtingburgerschapskunde, Londen 1992, f. 14, 30.

Contractarbeid: verschillend gezien

In 1966 verscheen in Paramaribo een boek met memoires van de Creoolse planter Thomas Waller (*Surinaamse herinneringen van boer Thomas*). Over het leven van de Brits-Indische contractarbeiders schreef hij: 'Op de plantages aangekomen stond voor hen klaar een behoorlijk blokhuys, verdeeld in kamers en gebouwd volgens overheidsvoorschrift. (...) Van grote betekenis was de sociale zorg. Vrije geneeskundige behandeling, verpleging en voeding in het plantageziekenhuis en bij ernstige gevallen evacuatie naar 's Lands Hospitaal te Paramaribo. Vrouwen in blijde verwachting hadden vrijstelling van arbeid enige maanden voor en na de bevalling. De dokter bepaalde beide tijdstippen. Moeders brachten hare kinderen voor zij naar het werk gingen in een ruime kamer onder toezicht van een kinderoppasseres. Wanneer wij ons voor ogen stellen de erbarmelijke toestanden, toenmaals heersende in India, pest, cholera, hongersnood die hele landstreek decimeerden, met op straat liggende lijken, dan is er bij vergelijking van overdrijving weinig sprake wanneer gezegd wordt dat de nieuwkomers hier beland waren in Gods own country. Hiermede is afdoende weerlegt het smalend gepraat over verkapt slavernij. Een zo rooskleurig beeld is uitzonderlijk. Nederlandse ambtenaren, belast met rapportage over de situatie van de contractarbeiders, lieten al in het begin van de twintigste eeuw heel wat kritischer geluiden horen. Zo vroeg bijvoorbeeld Van Vleuten in zijn rapport van 1909 om verbetering van de woonomstandigheden. Ook over de lonen was Van Vleuten slecht te spreken: 'Dan kan worden gezegd dat gemiddeld per jaar aan loon wordt te goed gemaakt door een mannelijken contractant niet meer dan f 125 en door een vrouwelijke hoogstens f 85, makende dit een loon per werkdag (het jaar gerekend op 300 dagen) van respectievelijk rond 40 en 28 cent, of even 34 en 23 cent daags. Dat, gelet op de over het algemeen zeer hoge prijzen der levensmiddelen en andere artikelen van dagelijks gebruik, zulk een loon veel te klein is, behoeft geen uitvoerig betoog.'

Een andere al vroeg gesignaleerde misstand bij de contractarbeid was het tekort aan vrouwen. Zo rapporteerde agent-generaal Van Drimmelen in 1916: 'Einde 1908 waren er bij de onder contract werkende immigranten in deze kolonie op de 1000 mannen slechts 426 vrouwen. Onder de

kolonisten die uit de immigranten zijn voortgekomen, was die verhouding wel iets beter, toch komen op de 10 mannen nog geen 7 vrouwen voor. Die toestand geeft aanleiding tot grove zedeloosheid niet alleen, maar ook seksuele mishandeling en minnenlijd, welke tot verwonding en doodslag leidt, is verder ook tot oorzaak dat de natuurlijke aanwas der bevolking in de kolonie haast van geen betekenis is.'

Standaardwerken over de immigratie van de Hindostanen en Javanen verschenen pas na de Tweede Wereldoorlog. De Indonesiër J. Ismael publiceerde in 1949 *De immigratie van Indonesiërs in Suriname*. Vier jaar later verscheen *De immigratie der Hindostanen in Suriname*, geschreven door de pater redemptorist C.J.M. de Klerk. Beiden zijn van mening dat werving, bootreis en arbeidscontract wettelijk en administratief goed geregeld waren, op de 'poenale sanctie' na. Maar beiden tonen eveneens aan dat de werkelijkheid dikwijls anders was. De voorlichting was zowel in Brits-Indië als op Java gebrekkig. De Klerk schenkt grote aandacht aan de buitengewone sterfte onder de Brits-Indiërs in de

beginjaren. Ismael aan de rampreis met de *Voorwaarts* in 1894 waarbij veel Javanen het slachtoffer werden van besmettelijke ziekten. Ook over de woonomstandigheden zijn beiden slecht te spreken. Al met al is er grote overeenstemming tussen Ismael en De Klerk. Hun toon is nuchter en zij proberen de zaak van alle kanten (arbeiders, overheid, planters) te bekijken. Meer aandacht dan bij De Klerk en Ismael krijgt de 'poenale sanctie' in het gedenkboek *Van Brits-Indisch emigrant tot burger van Suriname*, dat in 1963 werd uitgegeven door de Surinaamse jongerenvereniging *Manan* in Den Haag. Er wordt uitvoerig opgesomd voor welke 'vergrijpen' de arbeiders strafrechtelijk konden worden gestraft: 'dieverijen', 'vechterijen', 'verzet met woorden of gebaren', 'woedelijke beledigingen', 'verwijdering van de plantage zonder pas van de gezagvoerder', 'plichtverzuim' en nog veel meer.

In het gedenkboek *Honderd jaar Suriname* (1973) vertelt J.P. Kaulesar Sukul, zoon van een Hindostaanse immigrant: 'Maar uit vrees voor represailles werden mishandelingen (door de opzichters) niet aan de overheidsinstanties doorgegeven. En deze represailles bestonden uit zware en verderende taken, zoals het reinigen van latrines, het ophalen van trenzen (sloten schoonmaken) waarop de latrines stonden, het kappen van brandimaka (brandnetels), opdrachten om andere zware taken te vervullen, vaak op afstanden ver verwijderd van de plaats waar iemand zijn vrouw werkte: een gemene vorm van wreedheid, waarbij de zenuwen van de echtgenoot, uit angst voor de mogelijkheid van verkrachting van zijn vrouw en van meerdere van dergelijke gemene en geraffineerde streken, tot het uiterste gespannen werden.'

De sociaal-historicus Rudolf van Lier (van Surinaamse afkomst) wijdt in de tweede druk (1971) van zijn standaardwerk over Suriname *Samenleving in een grensgebied* wel wat meer regels aan de immigratie van de contractarbeiders dan in de eerste druk (1949), maar ook in die tweede druk zijn het nog geen drie bladzijden. Over de werving en de bootreis vermeldt Van Lier niets. In enkele zinnen geeft hij aan dat de arbeidsomstandigheden in Suriname niet ideaal waren. Zijn conclusie luidt dat de immigratie 'ondanks tekortkomingen' een succes is geweest, want daardoor bleef de plantagelandbouw in stand en kon de kleine landbouw opkomen. In een heel andere toonzetting staat het werk van de Surinamer Sandew Hira Van Priary tot en met *De Kom* (1982). Weliswaar vallen werving en bootreis buiten het kader van zijn boek, maar zijn hoofdstuk over de contractarbeiders heeft als veelzeggende titel *Koelies in opstand*. Volgens Hira werden de koelies uitgebuit door de planters en, bij verzet, onderdrukt door de overheid. Er was dus sinds de afschaffing van de slavernij niet veel verbeterd: 'De werkdag en het werksritme van de contractarbeider verschilden niet veel van

Bea Lalmahomed HINDOSTAANSE VROUWEN

de geschiedenis van
zes generaties

Bij uitgeverij Jan van Arkel verscheen in 1992 het bovenstaande boek. In het eerste deel van het boek wordt ingegaan op de vragen die op deze en de volgende bladzijde aan de orde zijn. De schrijfster vertelt dat van de vrouwen die naar Suriname overkwamen volgens haar 'het leeuwedeel geronseld' was. 'Slechts een vierde van hen kwam met hun man mee. De motieven van de vrouwen die vrijwillig emigreerden, waren velelei.' Over het leven in Suriname: 'De Indiase contractarbeidsters kwamen in Suriname terecht in een voor hen volstrekt vreemde omgeving, waar andere regels en wetten golden dan zij van huis uit gewend waren.'

Nederlandse Hindostanen

Het is algemeen bekend, dat de nakomelingen van de Hindostanen in Suriname zich in de eerste plaats Hindostanen voelen en pas op de tweede plaats zich Surinamer voelen. Tal van publicaties uit die kring gaan immers uit van, of komen tot de slotsom dat het om Surinaamse Hindostanen gaat. Dit is nu, dunkt mij, niet bevorderlijk voor de vorming van de *Surinaamse natie*!

Op 31 oktober is er op de Rijksuniversiteit van Leiden een studiedag gehouden met bovenstaand thema. Op deze dag werd ook het boek *Hindostaanse vrouwen, de geschiedenis van zes generaties* van Bea Lalmahomed gepresenteerd. In de *Volkskrant* van 31 oktober verscheen van de hand van P.W. Klein een recensie onder de titel 'Verlossing uit gebondenheid' over dit boek.

Op de inhoud van de recensie, die erg lovend is, ga ik niet in. Wat mij echter frappeert, is de uitspraak van een geïnterviewde, een Hindostaanse van de vierde of vijfde generatie, in het boek. Letterlijk zegt zij: 'Ik ben geen Nederlandse of zoals mijn moeder Surinaamse Hindostaan en evenmin als mijn grootmoeder een Hindostaan. Neen, ik ben een Nederlandse Hindostaan.'!

Een van de ideologen van de VHP (wat betekent toch die 'H'?), of misschien moet ik zeggen de ideoloog van de VHP, prof. Jnan Adhin, heeft indertijd in een *paper* (1986, Eekta Bhawan) een 'Drie cirkel model' geïntroduceerd.

Hij onderscheidt in wat hij een normatief model noemt, een drietal gebieden die in concentrische cirkels gedacht

worden die in en over elkaar uitschuifbaar zijn:

- het centrale gebied, de kern, waarin hij de religie, taal, morele waarden, kunst en muziek onderbrengt. De 'meerderheidscultuur' mag hierin niet penetreren. Men moet zichzelf blijven en zijn eigen identiteit behouden.

- het overgangsgebied, tussengebied, door hem aangeduid met roti (voeding), kapra (kleding) en makan (huisvesting en huisinrichting). Volledig integreren naar 'buiten' is toegestaan. Er is ruimte om te kiezen tussen de bereiding van het voedsel op de Nederlandse of Hindostaanse wijze, tussen het dragen van kleding van de 'meerderheidsgroep' of de eigen klederdracht, en er is vrijheid in de inrichting van de woning.

*Dr. mr. drs. Jnan Adhin

- het perifere gebied, waar men zich zo goed mogelijk moet aanpassen. Het gaat om zaken als omgangsvormen, verkeersregels en discipline in het werk.

Tijdens een discussie met de zaal die uit de hand dreigde te lopen, is het mij duidelijk geworden dat de Nederlandse Hindostanen niet helemaal achter dit integratiemodel staan. Verwezen werd bijvoorbeeld naar realistischere modellen die in Engeland gepropageerd worden. Duidelijk is evenwel dat er problemen te verwachten zijn bij de integratie van de Hindostanen in Nederland en dat de vorming van de Surinaamse natie nog lang op zich laat wachten, dus nog nauwelijks op gang is gekomen.

Kumba Titey
Amsterdam

Welkom Sur.

Snelle emancipatie Hindostaanse vrouwen

«Het leven is mooier dan ik ooit had gedacht»

> *Vernieuwde Huijbrechts* «Over het wel en wee van Hindostaanse Surinamers in Nederland zijn tot dusver weinig publikaties verschenen. Aan de vrouwen van deze groep is nog minder aandacht besteed. Het boek *Hindostaanse vrouwen, de geschiedenis van zes generaties voorziet daarom in een leemte. Bea Lalmahomed beschrijft hierin op een heldere en toegankelijke manier de veranderingen in de positie van zes generaties Hindostaanse vrouwen.*

Lalmahomed laat de geschiedenis van de zes generaties beginnen in 1873, het jaar waarin de eerste aanbestedingen in het toenmalige Brits-Indië werden gewonnen voor werk op Surinaamse plantages. Tussen 1873 en 1916 kwamen zo'n 35.000 Hindostaanse Inders als contractarbeiders naar Suriname, driemaal zoveel mannen als vrouwen. De meeste vrouwen werden getrouwd, slechts een kwart kwam met hun man mee. Zij hadden voor hun vertrek zo hun eigen motieven. Die hadden alles te maken met de positie van vrouwen in India. Aanleidingen waren bijvoorbeeld een slechte verhouding met een tranneke schoonmoeder, een geheime liefdes of het moeilijke leven van weduwen. Vijfentwintig vrouwen in de leeftijd van 18 tot 88 jaar zijn geïnterviewd over hun ervaringen met en hun visie op het familiesysteem, arbeid, opvoeding, religie, huwelijk en seksualiteit, onderwijs en taal. De eerste generatie kon uiteraard niet meer zelf worden ondervraagd. Haar kinderen, vrouwen van 75 jaar en ouder, vertellen herinneringen aan hun moeders. Zij deden uit de eerste hand verslag van de veranderingen in hun eigen levens, net als de derde generatie (60 jaar en ouder), de vierde (van 40 tot 60), de vijfde (van 20 tot 40) en de zesde generatie (jonger dan 20). Het totaal levert een beeld op van geleidelijk verschuivende grenzen en een groeiende bewegingsvrijheid. Iedere generatie leverde haar eigen bijdrage aan deze toenemende autonomie. Daarbij zijn de beide migraties belang-

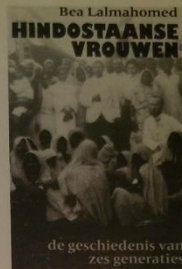
rijk geweest.

Door het vertrek naar Suriname kwam het kastensysteem onder druk te staan. En het feit dat de vrouwen steek in de minderheid waren, had consequenties voor de traditionele man-vrouw-verhoudingen. De sociale veranderingen tastten ook de verhouding met de schoonmoeder aan, die in het leven van de vrouwen een centrale en problematische rol speelde. Omdat de vrouwen in Suriname hun steun bijdroegen aan het gezinsinkomen, nam hun invloed toe.

In Suriname was een leven in *joint family*-verband, waarbij drie generaties samenwonen de eerste tijd onmogelijk. Vanaf de derde generatie werd dit systeem opnieuw ingevoerd. Het was echter geen lang leven beschoren. De patriarchale structuur werkte problemen en conflicten in de hand, bijvoorbeeld in de relatie tussen vrouwen en hun schoonmoeders. Vanaf de vierde generatie maakte het *joint family*-systeem plaats voor wat de auteur karakteriseert als een *jointness of family*: de familieleden leefden nu in een kerngezin, maar de wederzijdse behulpzaamheid en het ontzag voor ouderen bleven bestaan.

Genoemde tendensen zetten in Nederland door. De vijfde en zesde generatie nemen steeds meer afstand van sociale gebruiken als gedwongen partnerkeuze of de norm niet buitenshuis te werken. De geschiedenis opvoeding van jongens en meisjes is al vanaf de vierde generatie geleidelijk afgebrokkeld, maar is in de Nederlandse context eenvoudigweg niet meer te handhaven, aldus de auteur. De Hindostaanse meisjes verwerven zich steeds meer vrijheid. Helemaal vanzelfsprekend is dat nog niet: een actueel discussiepunt in de Hindostaanse gemeenschap is hoever die vrijheid mag gaan.

Ondergeschiktheid is een tanend verschijnsel. De vrouwen werken steeds vaker buitenshuis. Binnenshuis is de rolverdeling tussen vrouwen en mannen sterk aan het veranderen. Lalmahomed voorziet dat dit proces bij de zevende generatie door zal zetten. Ze merkt op dat de wensen van de ou-

ders en de jonge meisjes nu minder goed op elkaar aansluiten dan bij alle voorafgaande generaties en concludeert: «Daar ligt dan ook de uitdaging voor de toekomst.»

Portretten van vertegenwoordigers van de zes generaties in het boek verlevendigen het beeld van de beschreven veranderingen. Ze maken duidelijk dat migratie niet alleen heimwee, sociale ontworteling, slechte kansen en onoplosbare generatieconflicten betekent. De confrontatie met andere sociale en culturele omstandigheden biedt ook ontwikkelingsmogelijkheden. Hoewel hierdoor conflicten binnen de families kunnen ontstaan, eindigen deze dankzij de hechte familieband bij Hindostanen meestal in verzoening. Ongetwijfeld maakt dit integratie tot een minder riskant proces. Zo biedt het bestaan in Nederland de vrouwen een vrijheid waar zij wel bij varen: «Ik kan nu eindelijk een fatsoenlijk leven leiden», aldus een recentelijk gescheiden vrouw. «Het leven is mooier dan ik ooit had gedacht.» Het is een uitspraak die niet zo vaak wordt opgetekend uit de mond van migranten. En die daarom des te sterker als muziek in de oren klinkt.

Hindostaanse vrouwen, de geschiedenis van zes generaties, Bea Lalmahomed m.m.v. Wim Willems, Utrecht, Uitgeverij Jan van Arkel, 1992, 160 pagina's, ISBN 90 6224 281 2, prijs / 25,-

